„AJÁNDÉKUL MEGINT A KEZDET"
(Rába György: *A vonakodó cethal*)

A „költészet függőhídja"

A kötet címadó versének egyik alapvető mozzanata az az ironikus távolságtartás az égi üzeneteket közvetítő magatartásforma lehetetlenségétől és hiábavalóságától, mely a (cethal által) vérig sértett prófétának az egyetlen (és utolsó) esélye önmaga igazolására. Pontosabban annak a sehol sem levésnek az igazolására, melyet egyfelől az „önmagából kiszigetelve" létezésnek az érzése, másfelől pedig a „még vakabb és örök cethal"[5] igencsak megalázó vonakodása körvonalaz „alaktalan testetlen árnyéktalan", vagyis „a líra logika" sajátos módján.

A lírai én „idegenség zuhanyában" állásának érzése a kötet több versében is tematizálódni látszik. Az egyik szerepből a másikba menekvés: „kisuttyantam vendégbőreimből", „évtizedeket ismeretlen / irhámban ébren átteleltem"; egyik hangról a másikra váltás: *A dzsinn válasza*, *Till Eulenspiegel újabb csínye*, *Casanova öregkora*, *Anti-Kolombusz* stb., mintha „az én [...] kilétét miért nem vallja ki már" sóhaját szeretnék (a minden kísérlet kudarcával – hisz „mindig olyasvalakinek hiszek, aki nem én vagyok" – egyre csak növekvő reménytelenség ellenében is) újra és újra beteljesíteni.

A „belső [önfeltáró] kísérlet"-ek kételyeit a „külső mutatvány", vagyis a létet körülvevő „lakatnéma sötét"-re való rákérdezés követi, hasonló eredménytelenséggel, mint az önmagára kérdezés esetében, hiszen „ami odabenn várható / elregélni nincs arra szó". Se szó, se ember: „ki elmondaná a zárnyitó igét".

Rába György költészete mintha erre a kettős

[5] Babits Mihály: *Jónás imája*. In: *Babits Mihály válogatott művei*. Budapest, Szépirodalmi, 1959. 265.

kirekesztettségre (önmagából és a „tapasztalaton túl"-ból) építené rá „a költészet függőhídjá"-t, mely a sehol sem levés „szakadéka fölött himbál". A létrehozás módszere pedig – legalábbis *A költészet agorája* című vers tanúságtétele alapján – a következő: „semmiből [...] tereket hasítottam", vagyis "formát szabtam egy űrre / ahol az önmagába néző / szabadsága pályát kapott". Eszerint ez az "imbolygás képletes kötélen" (a "költészet függőhídja" metaforára gondolva talán hozzátehetjük: a szavak egymásutániságának kötelékén) az egyik módja a mindenségből és az önmagából való kirekesztettségnek az elviselésére. A másik módnak pedig az önirónia távolságtartása látszik minden lehetséges "vendégbőrrel" szemben. Beleértve a költő(-próféta) önostorozó gesztusainak kezelését is: "Kikívánkoznak úgyis a te görcsbe / rándult elveid begerjedt tanú". Vagy másutt az "öregedés vidéké"-nek rombolását enyhíti önszemlélő iróniába: "ahogy kémleli a messzire tartott / itallapot s majd derekát kímélve / lapos sarkán az asszony tovabattyog". Az irónia távolságtartásán azonban gyakran átüt a sebesült személyiség fájdalma is: "felnőttek gyerekek jajongnának itt a hegyek réme / *gereznájában vérszagú vadászok ólma* [...] pofáján *tavaszi ébredések szaggatásai* [...] mindenki fusson amerre lát [kiemelés tőlem: S. M.] ". Mindazonáltal az irónia Rába György-i kezelésében mindvégig fennáll az önreflexió határtalan láncolattá fonódásának lehetősége: "a történeten gúnyolódnod [miután ő már megtette] most rajtad a sor / amíg egyszer rajtad is majd más nevet".

A vonakodó cethal próféciája tehát először is felépíti a „költészet függőhídját" a „túltengő hormonú város" (melynek útvesztőit és feltérképezhetetlen zegzugait mint saját, prófétai vendégbőrbe bújtatott lelkének kiismerhetetlenségét vizsgálja Rába: „te vagy a túltengő hormonú / város magad") és az „egy még vakabb és örök" (azaz a halál-) cethal titkainak vonakodó elzárkózása közt, majd pedig egy Till Eulenspiegel-i csínnyel a „lajstromozatlan térbe", vagyis az irónia terébe emeli az egész konstruktumot. Mindezt úgy, hogy közben elbizonytalanítja az összes olyan olvasói attitűdöt, mely mégis valamiféle próféciát

szeretne kiolvasni *A vonakodó cethal* soraiból.

A nyelv

A költészet (függőhídjának) matériája: a nyelv, egyfelől mint a mondás lehetősége, másfelől pedig mint éppen annak egyik legszigorúbb korlátja jelenik meg a kötet verseiben.

A párbeszédre való képtelenség („grammatikáját útitársa / és szókincsét már utóda sem érti") fájdalma abból az önmagába rekesztett, parttalan tudásból („mégiscsak tudja / egy legendát cipel") eredeztethető, melynek a nyelv képtelen megfelelő csatornákat nyitni: „csak saját igéim verődnek vissza szirtfalakról". Talán nem véletlen Csehov alakjának megidézése sem (*Megbeszélés Csehovval*), akinek drámáiban a párbeszédeket, ha nem is az egymás szavába vágás, de az egymás melletti kulturált elbeszélések („párhuzamos sínpáron" elrobogó „ellenvonatok") mesteri kidolgozottsága jellemez. Feltehetőleg ebből a problematikából eredeztethető a „beszéd kerítése mögött" lakó csehovi szereplők és a grammatikába kényszerített költői pozíció kultúrákat áthidaló, időtlen rokonsága.

Ugyanakkor Rába csakis a nyelvtani szabályok által korlátozott térben képes megteremteni (hiszen „csak a nyelv és semmi más") a mégis mondás, a „mégis jelentés [...] noha csonka fölrázó kijelentés" lehetőségeit is. Ilyen értelemben tehát a verseket felépítő és a világot mozaikszerűen (el)fedő szavak mindegyike képes (egy „sorsra tárt kockameréssel") a nyelvi megszokás építőkövein túlit a versekbe idézni. Az így visszanyert eredendő sokértelműségük pedig („engedjétek be a szemhatárt") a költészet varázslatának a lehetőségét biztosítja, miszerint, „amilyen a szó [...] máris láthatsz ámuldozó arra a létre válni". Vagyis Rába képessé teszi a nyelvet arra, hogy magát annak alakzataiba menekítse: „hisz nem vagyok különben / aki hallgat csak áldozat / rá gyors falka rohan". A mondás lehetőségének a megteremtése eszerint a szó szoros értelmében létkérdés. A szavak által létrehozott (vers)világok azonban az idő múlásával a kimondás egykori szükségét mégiscsak írói „példává"

lényegíthetik „át az időben". Ennek a folyamatnak a reményét – többször éppen mások műveire utalva, pl.: *Mesterek köszöntése* - olvashatjuk ki a „némának hitt szavakból". Kiolvashatjuk, tehát – íme, a bizonyíték – nem remélte hiába az *Íródeák* „tollbamondója", hogy „a kortárs az utókor / gyógyító balzsamot" meríthet majd a leírt sorok „bensőséges" titkaiból. Ám Rába György bölcsebb annál, hogy éppen a (bármit) „kiolvasás" folyamatára ne reflektálna. A *Társszerzők* című versében először az irodalmi módon megszólalás korlátok közé szorító módozatára utal: „kiszab nekem / szoros gyalogutat". A költői játék azonban pontosan itt kezdődik: „rajta mondtam rászedheted / rajzoltam hozzá / élő szervezetet". Vagyis nem korlát többé, amit „kiszab nekem", hanem éppen a kiszabott nyelvi térnek az újból és újból kijátszása teszi a verset azzá, ami lényegénél fogva nehezen illeszthető bármiféle korlátok közé. A *Társszerzők* című vers, szinte már virtuális önmagából kimutatás-gesztusa, mintha éppen erre a lezárhatatlanságra utalna: „és akit tűzbe-lázba / ez a csíny se hozna / magát is tűzze hozzá / kifejletül".

Rába György versei szerint tehát a költészet olyan „korszerű mágia", mely a „döbbenet aknaszilánkja"-inak a mégis észrevétetése felől nézve „ideg- s ín-nyüvő / nekiveselkedés", sőt: „Sámsonnal vetélkedés", ugyanakkor azonban az „ellenségesen leskelődő enyészet"-et elijesztő, és „a számfölötti / igaz ürbe" kitörés lehetőségét megteremtő tevékenység. Vagyis Rába György költészete – fenntartásai ellenére is – hinni látszik a teremtő szó erejében és időtlenségében, azaz: „a jellem síron túl föltörő győztes / vallomásá"-ban, mely a „némának hitt szavakból", papír és tinta holt anyagából, „évszázados álmuk után is / erdőzúgással kelnek újra szólni".

Emlékezés és álomszerveződés

Az emlékezés által felidézett („idő s tér sodrából" kiemelt) eseményekben a versek lírai énje a megtapasztaltban rejlő mélyebb értelmet látszik kutatni, pontosabban: azok „önáltató káprázatát" tudása „bonckésével föltárni" vágyik. A „bútorozatlan

éveket befűtő" múltidézés (lírai) albumának képeiből az azóta eltelt idő nagyítója különböző (legtöbbször csakis ezen eljárás által láthatóvá váló) részletekre fókuszál. A nagyítás tárgya azonban meghatározottnak látszik: „ma már a lázat óriássá fokozó gesztusban / a hús működésének csele érdekelne". Vagy annak a félelemnek a mibenléte, melytől a „szendvics nappalok éjjelében" az elmúlás falánkságát látva rettegett, „akit a fellebbezhetetlen homály farkasétvágya vár". És ez a közelítés a (lírai) fényképeken (*Lírai fényképalbumban lapozgatva, Önarckép mókus koromból, Kirándulás, Jókedvű gyászhuszárok*, stb.), olyan részletet tár fel, mely az exponálás pillanatában még nem látszott: a háttérben mindvégig jelenlévő halált. Vagyis az öregség cselszövésének mozaikkockái – Rába György lírai fényképalbumában lapozgatva – szinte képről képre építkezve kirajzolják a pusztulás vidékének tektonikáját: „körülöttem a tér mind néptelenebb tisztább". Ugyanakkor ennek a nagyítási eljárásnak a fordítottja is igaz, vagyis, hogy öregkor-szemléletébe képes beleszőni „siheder előd"-jét, „képes az öregkorba állandóan visszalopni az ifjúkort, az erő tűntébe, az ifjú fogak alatt hersegő időt."[6] Hiszen bármily álnok is a test cselszövése („szúrás kergeti görcs tovább"), „kerekedik mégis útra", vagyis dacol végzetével, megtörve a sors „rabszolgatartó törvényeit" és fityiszt mutatva „Rontó Pál Enkidu"-nak, a vasgyúró óriásnak, ki percnyi időt sem hagyva „csak ostoroz" és „mint használt gyufaszálat / pöcköl maga előtt" tovább egyre.

Az emlékezés nagyító, sűrítő és átrendező tevékenységének logikát meghazudtoló („emlékezem tehát hazudom") szerkesztésmódjához hasonlatos ok-okozat felcserélődéseket mutatnak a kötet álomélményeket megjelenítő, vagy azok mintájára szerveződő versei is. A megszokás egységeinek szétbontása („Kóválygó szí- / vek, össze-vissza bolyongnak", vagy: „Törékeny koponyájukat zsebre dugták" a „derékban félbevágott alakok") a folyamatos egybelátás által létrejött bizonyosságérzetet teszi újra széthullottá, ezáltal érzékeltetve az álmodó vagy emlékező által tapasztalt világ hihetetlen törékenységét és

[6] Simon Balázs: *A vonakodó cethal próféciája*. In: Liget 1998 / 9. 79.

eredendő esendőségét: „Tűznyelvek közt pattognak azóta, szöcske emberek, ínyenc fogásul / egy bomlott ízlésű nagybélű terítékén". Ám ebből a létezés kiszámíthatatlanságát és magyarázat nélküliségét kifejező álomvilágból ébredni az „öregedés vidéké"-re („Fölriadok s elrémülök / éveim száma mennyi") még mindig fájdalmasabbnak tűnik („álmomba jobb volna visszamenni"), mint sosem megtudni, hogy „mi történhetett a tejüveg mögött". Hiszen a zűrzavar lényegét, okát rejtő üvegtábla rejtelmes homálya csupán egy álomkép a többi közt. Az ébredés félelmének oka pedig – „S ez legfőbb tudásunk" – hogy az ébrenlétből „nem ébredt föl még soha senki". A keresés – és ezzel együtt a megoldás-vágy reményének – iránya tehát megfordulni látszik. Azaz mintha az álom rejtené annak titkát, ami az ébrenlévőt az örök választalanság félelmével tölti el.

Líra logika

A való világot kiszámíthatóbbá tevő (tudományos) logikával szemben Rába György logikája a „sohából valamikor" hozzárendelési függvény lehetetlenségére épít. Vagyis arra a „hadgyakorlatra" („macska módra"), mely „a testetlent nem tudja legyőzni" sosem. Ezért ez „a líra logika" arról is képes beszélni, „ami az öt érzékkel föl nem érhető". Például „fal nélküli ablaktalan" terekről, vagy egy fél zsiráfról, mely „Kisétált a Szent István körútra / megkeresni Gyurka bácsi nyakkendőjét".

A Rába György-i „líra logika" néhol kijátszani látszik saját grammatikáját: „hosszasan ejtőztem darabokban szanaszét heverő ágyamon". Vagyis az ige által kijelölt helyhatározói vonzat („ejtőztem" *valamin*) nem tölti be, nem töltheti be helymeghatározó szerepét, és ezáltal felszámolja saját, vonzatkeretben elfoglalt helyét, hiszen – mondja a szöveg - „ejtőztem" azon, ami nincs: „darabokban szanaszét heverő ágyamon", azaz: a semmin. Ám mindez a szintaxis rendbenvalóságának érzését a legkevésbé sem zavarja. Így megformálódhat mindaz, ami a „kivilágítatlan jelent" a „szellem ecsetjé"-vel színesítheti. Vagyis „sárga eget kék szántót földöntúli tónusokat" alkothat „korlátlan kedvére". Ez a képzeletduhajkodás megbontja a valóság-logika kereteit. Rába választása a nyelv és az

igazság ügyben (versei tanúsága szerint) nem látszik kétségesnek: „Elundorodtam a betűktől / meg a [hatalmi] betűtisztogatóktól" és „inkább úgy pongyolán házi öltözékben / átszaladtam a szomszédba / a padlóra kucorodtam barátom [...] kisfia mellé", hogy elhangozhasson az – a már fentebb idézett – párbeszéd, melynek logikáját nehéz volna a „betűtisztogatók" módszerével magyarázni: „megkérdeztem Az istállóban ki-mi tanyázik / Egy fél zsiráf – válaszolta".

Ugyancsak a „betűtisztogatók" egy lendülettel történő, értelem-ösvényt vágó olvasását gátolhatja a kötet verseinek központozatlansága (kivéve: *Kopogtatás a szemhatáron*), mely a versek szövegében való lineáris előrehaladást elbizonytalanítások sorozatával akadályozza, és ezáltal mintegy társszerzővé teszi az olvasót, azaz: nemcsak megengedi, hanem kényszeríti, hogy végezetül: „magát is tűzze hozzá kifejletül". A befogadói döntések meghozatala azonban csak a szöveghez történő újra és újra visszatérések által képzelhető el, így az értelmezői előrehaladás a versekben mindig felülírásokra kényszerül, még akkor is, ha a szövegrész értelmi egységekre tagolásakor (elő)feltételezhetjük egy nagy tudású mesterember (gondosan elrejtett) tervrajzait. Hasonló kettősség (vagyis: „a látszólag könnyen fejthető rébuszokban óhatatlanul el kell tévednem"[7]érzése) a versek némelyikének allegorikus építkezésmódját is jellemezni látszik. A szerkezet tervrajzának ilyen módú (önleleplező?) előtérbe kerülése éppen az olvasói erőfeszítés visszautasításával állítja a legnagyobb csapdát („rajta mondtam rászedheted"), vagyis minél inkább felkínálja a szavak *egy* szálra fűzhetőségét, annál távolabb vezeti olvasóját eredeti szándékától (azaz: valaminek a tényleges megragadásától), hiszen a Rába György-i szólabirintusok megfejtésének öröme (és *határtalan* bölcsessége) úgy tűnik, nem más, minthogy: „ajándékul megint a kezdet".

(1999)

[7] Uő. 78.